

David Pilling

**CREȘTEREA
ECONOMICĂ,
*o amăgire***

**BOGĂȚIA, SĂRĂCIA ȘI
BUNĂSTAREA NAȚIUNILOR**

Introducere la ediția în română de
PAUL GABRIEL SANDU

Traducere din engleză de
RADU ȘOROP

CURTEA @ VECHÉ

Cuprins

<i>Introducere la ediția în română de Paul Gabriel Sandu</i>	9
<i>Notă despre autor</i>	15
<i>Cultul creșterii</i>	16

PARTEA ÎNTÂI

Problemele legate de creștere

Monstrul lui Kuznets	35
Răsplata pentru păcat	53
Cel bun, cel rău și cel invizibil	69
Un lucru bun în exces	90
Cum mi-a furat internetul PIB-ul	108
Ce e în neregulă cu omul obișnuit	128

PARTEA A DOUA

Creșterea și lumea în curs de dezvoltare

Elefanți și rubarbă	145
Știința de a crește	169
Putere neagră, putere verde	186

Bogăția	211
Un Domesday modern.....	225
Lordul fericirii	255
PIB 2.0	291
Concluzia despre creștere.....	312
<i>Mulțumiri</i>	335
<i>Note</i>	338
<i>Indice</i>	358

Introducere la ediția în română

La data de 20 aprilie 2010, pe platforma petrolieră de mare adâncime Deepwater Horizon, aflată în Golful Mexic, la aproximativ 60 de kilometri de coasta americană, au avut loc o serie de explozii catastrofale care au ucis 11 lucrători, rănind alți 100. În urma exploziilor, platforma deținută și operată de British Petroleum a luat foc și s-a scufundat. Prăbușirea platformei a fost imediat urmată de o erupție masivă de țiței, care nu a putut fi oprită timp de cinci luni, catastrofa fiind considerată cea mai mare de acest fel din întreaga istorie. În această perioadă, volumul țițeiului deversat în apele oceanului a ajuns la 4,9 milioane de barili (sau 780 000 de metri cubi). Magnitudinea catastrofei ecologice care a fost declanșată de această tragedie este greu de calculat. Pata de petrol, observabilă din spațiu, s-a întins pe 180 000 de kilometri pătrați, adică mai mult de trei sferturi din suprafața României. Mii de specii de păsări, pești, reptile și crustacee au fost grav afectate, sute de kilometri de coastă au fost acoperiți de petrol, punând în pericol sănătatea locuitorilor acelor zone.

Care a fost efectul acestei catastrofe asupra economiei americane? Am fi cu toții înclinați să spunem că economia SUA a avut în mod cert de suferit de pe urma dezastrului ecologic. Cum altfel? În mod paradoxal însă, costurile de

Monstrul lui Kuznets

Pentru mare parte din istoria omenirii, mecanismele a ceea ce numim nonșalant „economie“ au reprezentat în principiu o cutie neagră. De fapt, timp de milenii, conceptul de economie aproape că nici n-a existat. Iar asta din cel puțin două motive. În primul rând, înainte de Revoluția Industrială din secolul al XVIII-lea, nu exista de fapt un asemenea lucru precum creștere economică. Asta făcea economia infinit mai plictisitoare. Producția societăților agrare depindea îndeosebi de vreme. Dacă ploile erau bune, la fel era și recolta. Dacă nu, nu. În această lume pre-industrială, nu existau nici diferențe enorme de productivitate între regiuni. Majoritatea oamenilor se descurcau de pe o zi pe alta. Ca atare, mărimea economiei unei regiuni era în mare parte determinată de numărul populației. În anul 1000 d.H., China și India erau responsabile de puțin peste jumătate din producția economică mondială, o proporție care a rămas neschimbată timp de 600 de ani (și o direcție în care ne-am putea îndrepta acum din nou).¹⁴

În al doilea rând, într-o eră dominată de monarhi (mai ales aceia suficient de norocoși să fi urcat pe tron cu binecuvântarea Domnului), nu era atât de important ce se întâmpla în economia mai largă. Pentru un monarh absolutist nu exista nicio diferență între bogăția proprie și cea a ținutului peste

care domnea.¹⁵ Dată fiind absența distincției între bogăția monarhului și bogăția națiunii, nu exista prea mult spațiu de manevră pentru ceea ce am putea numi economie. În afară de suportarea costurilor luxului obișnuit de la curte, singurul lucru pe care o economie națională trebuia să-l asigure era finanțarea războiului. O națiune nu creștea decât anexând noi teritorii. Dacă un rege era capabil să strângă armate pentru a pune mâna pe noi teritorii, avuția națională avea să crească. Dar cum îți dădeai seama dacă națiunea ta putea suporta costul? Majoritatea încercărilor timpurii de a măsura dimensiunea unei economii au avut drept motor nevoia de a calcula capacitatea monarhului de a purta un război.¹⁶

Așa stăteau lucrurile în Franța. În 1781, Jacques Necker, ministrul Finanțelor în timpul lui Ludovic al XVI-lea, și-a prezentat faimosul *compte rendu au roi*, „raportul către rege“, prima tentativă de evaluare serioasă a finanțelor Franței. Necker, care fusese înainte bancher și se bucurase de un succes nebun (au început deja să ți se aprindă beculețele?), a arătat că finanțele Franței plesneau de sănătate. Se spune că încasările depășeau cheltuielile cu enorma suma de 10 milioane de livre. Principalul scop al raportului era să demonstreze că Franța își putea permite cu ușurință să se implice în Războiul American de Independență, în care, ca de obicei, se găsea de cealaltă parte a baricadei față de Marea Britanie. Necker, care își construise propria avere prin speculații, își dorea să dovedească faptul că finanțele Franței erau atât de puternice, încât putea fără griji împrumuta bani pentru a-și finanța eforturile de război. Ceea ce *compte rendu* omitea cu șiretenie să spună era faptul că Franța se împrumutase deja

excesiv chiar sub conducerea lui Necker. Una dintre primele încercări de a prezenta un sistem al contabilității naționale a fost și un exemplu de operă de ficțiune.

Necker nu era primul care-și încerca norocul în domeniul contabilității naționale. Această distincție îi este în general acordată lui William Petty, a cărui lucrare, *Down Survey*, publicată în 1652, este considerată de mulți primul efort sistematic de analiză a economiei unei țări: în acest caz, a Irlandei.¹⁷ Cu ajutorul unor instrumente simple și a 1 000 de soldați fără ocupație, Petty a demarat cartografierea exhaustivă a pământurilor din 30 de comitate, acoperind o rază de 2 milioane de hectare. Principala motivație era aceea de a împărți pământul catolic cucerit de Oliver Cromwell, iar apoi de a-l valorifica pentru a înapoia banii aceluia care finanțaseră războiul și pentru a plăti soldele restante ale soldaților. Pe lângă cartografierea pământurilor, Petty a condus și o expertiză destul de riguroasă a activelor, inclusiv navele, a caselor și a domeniilor personale. Pornind de aici, a calculat fluxurile de venituri care urmau să fie generate, o diferență crucială față de eforturile precedente de a înregistra stocurile de avuție, cum ar fi *Domesday Book* din 1086.

Mai târziu, după ce regele Carol al II-lea a fost reînscăunat, Petty a făcut același lucru în Anglia și în Țara Galilor. De data asta, obiectivul era acela de a îmbunătăți capacitatea monarhului de a-și taxa supușii. Petty a recomandat întocmirea unor registre pentru consumul domestic, producție, activitate comercială și creștere demografică, și a început să dezvolte metode de a cuantifica atât valoarea muncii, cât și a pământului.

Dacă tentativele timpurii de a examina economia aveau în comun temele războiului, taxării și îndeplinirii conștiințioase a nevoilor monarhului, existau și școli de gândire care priveau lucrurile dintr-o cu totul altă perspectivă. În Franța secolului al XVIII-lea, așa-numiții fiziocrați subliniau ideea că bogăția unei națiuni era înrădăcinată în producția agricolă și în munca productivă. Diferind subtil de Petty, interpretarea fiziocraților considera „clasa productivă” ca fiind formată, în principal, din muncitorii agricoli, în timp ce așa-zisa clasă „sterilă” includea „artizanii, meșteșugarii, comercianții și, țineți-vă bine, pe Regele însuși”¹⁸. Văzută din această perspectivă, invenția economiei (ca element distinct față de monarhie) era un act profund democratic.

În cartea sa, *Avuția națiunilor, cercetare asupra naturii și cauzelor ei*, publicată prima oară în 1776, Adam Smith a împărțit și el munca în două categorii, productivă și neproductivă. Un om, scria el, „se poate îmbogăți dacă angajează un număr mare de meseriași și poate sărăci dacă întreține un număr mare de servitori domestici”^{*}. Nu era o viziune foarte flatantă asupra claselor înalte. În categoria muncii neproductive, alături de hoardele de servitori care duceau la bun sfârșit sarcini inutile pentru aristocrații buni-de-nimic, Smith l-a așezat pe monarh, precum și armata și forțele navale.

Ceea ce aveau în comun toate aceste încercări timpurii de a trece în revistă avuția națională este efortul de a delimita sfera producției (în termenii economiștilor de astăzi), adică

^{*} Traducere în limba română de Monica Mitarcă, Publica, București, 2011, p. 183. (N. trad.)

de a stabili care activități ar trebui luate în considerare din punct de vedere economic și care nu. Pe scurt, primii economiști încercau să răspundă la o întrebare încă relevantă azi: ce este, mai exact, o economie? În marele registru economic, regele ar trebui să apară în partea cu plus, întruchiparea în carne și oase a patrimoniului național? Sau, precum sugerau fiziocrații și Adam Smith, ar trebui să se afle în partea negativă a registrului, un cheltuitor al resurselor națiunii, care nu produce nimic?

Aceeași întrebare despre ce ar trebui inclus și ce exclus din sfera producției arde mocnit încă de pe vremea aceea. Ar trebui să includem cheltuielile guvernului? Ce ne facem cu furnizorii de servicii, ale căror contribuții către societate (mintea sănătoasă de care au grijă psihanalistii, voia bună pe care o aduc clovnii și educația de care se asigură profesorii) ar putea fi mai dificil de contorizat decât potcoavele de cai sau bușelii* de făină? În secolul al XX-lea, o proporție covârșitoare a țărilor comuniste au ignorat serviciile cu totul. Chiar și în zilele noastre, nu ne vine ușor să cuantificăm contribuția lor economică.

Sistemele de contabilitate națională moderne, de felul celor care sunt folosite astăzi aproape în fiecare țară a lumii, nu au început să prindă contur cu adevărat decât în anii 1930. Simon Kuznets este în general creditat pentru inventarea PIB-ului, chintesența contabilității naționale. Dar Kuznets, la fel ca Victor Frankenstein, și-a văzut foarte repede creația luându-și viața în propriile mâini.

^{*} Bușel, unitate de măsură engleză pentru volum, egală cu 36 de litri. (N. red.)

Omul despre care se spune că a inventat felul nostru de a măsura creșterea economică s-a născut în 1901, într-o familie de negustori din orașul Pinsk, în ceea ce era pe vremea aceea o parte a Imperiului Rus. Pinsk avea o populație numeroasă de evrei, părinții lui Kuznets fiind evrei bieloruși. Și-a petrecut copilăria în timpul domniei ultimului țar, iar ca adolescent a simpatizat cu menșevicii, ale căror speranțe de a reforma Rusia țaristă au fost spulberate de revoluția bolșevică din octombrie 1917.¹⁹ Kuznets și-a făcut studiile la Universitatea Harkiv din Ucraina, acolo unde a urmat cursurile Institutului de Comerț și a studiat economie, istorie, statistică și matematică. Era un tânăr cu o conștiință socială acută, animat de idealuri mărețe.

Profesorii săi din Harkiv au pus accentul pe importanța fundamentării opiniilor pe date empirice, o lecție pe care a ținut-o minte toată viața. La acea vreme era, de asemenea, în vogă plasarea teoriei economice într-un context istoric și social mai larg. Kuznets era un student strălucit, iar la puțin timp după ce a împlinit 20 de ani, a publicat prima sa lucrare, despre salariile muncitorilor care lucrau în fabricile din Harkiv. Studiile universitare i-au fost întrerupte de războiul civil rus, iar în 1922 familia lui a fugit, via Turcia, în Statele Unite. Aici imigrantul bielorus avea să își lase profunda și persistenta amprentă asupra economiei globale.

Kuznets și-a continuat educația la Universitatea Columbia, pe care a absolvit-o în 1923, pentru ca trei ani mai târziu, în 1926, să-și obțină titlul de doctor. În anul următor, s-a alăturat Biroului Național de Cercetări Economice, un grup de experți înființat în 1920. Kuznets avea să devină un

distins profesor universitar de economie, deținând ceea ce aspiră orice economist care se respectă: o curbă numită după el.²⁰ (Ah, să nu uit, a mai câștigat și Premiul Nobel pentru economie în 1971.) Însă realizarea sa cu cel mai mare impact a survenit la întretăierea dintre economie și lumea reală.

Kuznets adora să aibă la dispoziție cât mai multe date. A lucrat îndeaproape cu primul director al Biroului Național de Cercetări Economice, Wesley Mitchell, care era și directorul Comitetului pentru Tendințe Sociale al președintelui Herbert Hoover. Preocuparea sa profesională i-a facilitat lui Kuznets accesul la nucleul politicilor guvernamentale americane. În timpul campaniei electorale, Hoover le promisese americanilor „un pui în fiecare cratiță și o mașină în fiecare garaj”. În schimb, americanii s-au ales cu Crahul de pe Wall Street și cu Marea Criză Economică. Răspunsul lui Hoover la depresiunea teribilă ce a urmat – în timpul căreia, la un moment dat, cel puțin unu din patru americani nu avea loc de muncă – a fost lent și inadecvat. Practic, Hoover a fost convins că economia își va reveni de la sine. Prosperitatea, îi asigura el pe americani, aștepta chiar după colț.

Se poate ca Hoover să nu fie singurul pe umerii căruia atârnă vina. La acea vreme, nu exista nicio metodologie sistematică pentru a zugrăvi o imagine precisă a economiei naționale. O publicație din anul 2000 a Departamentului de Comerț al Statelor Unite, care laudă PIB-ul ca pe „una dintre marile invenții ale secolului al XX-lea”, citează un economist spunând: „Citești, și te îngrozești, despre președintele Hoover, iar apoi Roosevelt, proiectând politici care să combată Marea Criză Economică din anii 1930 pe baza unor

date atât de vagi precum indicii de preț la bursă, încărcăturile vagoanelor de marfă și indicii incompleți ai producției industriale.“ Oricât de greu ne-ar fi astăzi, în epoca noastră obsedată de statistici economice, să credem acest lucru, în perioada crizei Hoover avea doar noțiuni rudimentare despre ce se întâmpla de fapt.

Lucrul acesta era pe cale să se schimbe. În 1933, când Franklin D. Roosevelt a devenit președinte, lui Kuznets i s-a încredințat sarcina de a crea contabilitatea națională. Kuznets a schițat ideile sale despre organizarea unei contabilități la nivel național, într-un articol pentru *Encyclopedia of the Social Sciences*. Concepția lui era dezarmant de simplă: aceea de a reduce întreaga activitate umană la un singur număr.

Kuznets era omul ideal pentru o astfel de însărcinare. Avea aproape ceea ce am numi o obsesie de a cuantifica lucrurile. Un autor compară modul său de a analiza economia cu modul în care decurge o vizită medicală. Evaluarea lui se baza pe datele și simptomele observabile. Dar pentru a înțelege starea de ansamblu a unui pacient este nevoie și de judecată, cunoaștere și o riguroasă verificare a informațiilor aflate la dispoziție. Pentru Kuznets, a fi scrupulos era mai important decât a fi genial.²¹

Kuznets a început apoi să împartă industria americană pe sectoare, cum ar fi energia, prelucrarea, mineritul și agricultura. I-a fost repartizată o echipă formată din trei asistenți și cinci secretari-statisticieni. „Împreună, au plecat la drum, vizitând fabrici, mine și ferme, intervievând proprietari și directori, notându-și cifrele în caietele lor.“²² Deși scara la

care se desfășoară această colectare de date este infinit mai mare în zilele noastre, metodologia bazată pe anchetă nu s-a schimbat atât de mult nici măcar în era volumelor mari de informații. Chiar și astăzi, a măsura dimensiunea unei economii înseamnă, în primul rând, a face o extrapolare a datelor obținute prin anchetă, nu o însumare a cifrelor exacte culese în timpul acesteia.

Echipa lui Kuznets a călătorit de-a lungul și de-a latul SUA, punându-le o serie de întrebări fermierilor și directorilor de fabrică: ce produceau, în ce cantitate și ce achiziționaseră ca să poată obține produsul lor final. Membrii echipei făceau schimb de informații între ei ca să poată compara rezultatele și elimina anomaliile. Dar Kuznets știa că datele izolate erau mai mult sau mai puțin lipsite de sens. Ele trebuiau interpretate. Deși vor mai trece mulți ani până la prima publicare, în 1942, a unui set complet de statistici privind produsul național brut, munca lui Kuznets a dat roade mult mai devreme.²³ În ianuarie 1932, el a prezentat primul său raport către Congres. Număra 261 de pagini și, pentru un asemenea document istoric, purta un nume pe care numai un economist l-ar fi putut născoci: *Venitul național, 1929–32*.

Raportul începea cu o lungă expunere în care se explica foarte clar ce puteau cifrele revela și ce nu. Efortul lui Kuznets era, după propriile-i spuse, „un amalgam de... estimări“, în cel mai bun caz „doar aprecieri atent cântărite“.²⁴ Situația economică a unei națiuni, spunea el explicit acolo, „de-abia dacă putea fi întrezărită“ de pe urma unei asemenea estimări. În interiorul paginilor, însă, raportul trasa o

concluzie năucitoare. În cei trei ani care urmaseră Crahului Wall Street, economia americană aproape că se înjumătățise.

Descoperirile lui Kuznets au devenit baza unei a doua și mult mai ambițioase faze a Noii Orientări a lui Roosevelt, în cadrul căreia guvernul investea masiv în lucrări publice, ajutoare pentru fermieri și măsuri de securitate socială pentru a scoate economia americană din ceea ce părea o recesiune interminabilă. Kuznets furnizase o fundație empirică mai riguroasă decât încercările anterioare care porneau de la încărcătura vagoanelor de marfă, de exemplu, una pe baza căreia să poată fi luate acțiuni mai radicale. Totuși, el lansase avertismentul că estimările venitului național aveau „puțină valoare în ele însele”. Nu era important numărul de pe frontispiciu, a spus el în cuvinte care ar trebui să sune astăzi mai mult decât oricând ca o premoniție. De exemplu, o analiză mai amănunțită demonstra că inegalitatea crescuse imens în timpul Marii Crize. Veniturile muncitorilor necalificați scăzuseră mult mai drastic decât salariile funcționarilor calificați, iar proprietarii de imobile se descurcaseră mai bine decât majoritatea. Aceste descoperiri i-au furnizat lui Roosevelt dovada de care avea nevoie pentru a-și impune politicile radicale de angajare, care includeau ajutorul de șomaj, interzicerea muncii pentru minori și dreptul sindicatelor de a se organiza. Fără raportul lui Kuznets, mare parte din toate acestea ar fi fost imposibile.

Munca lui era însă departe de a fi luat sfârșit. În 1936, Kuznets a contribuit la organizarea primei Conferințe despre Cercetarea Veniturilor și a Avuției, la care au participat persoane de rang înalt atât din mediul academic, cât și

din rândul guvernanților. În timpul acestei conferințe, a fost folosit pentru prima oară termenul de produs național brut, sau PNB. Lucrările primelor trei conferințe anuale au fost publicate, dezvăluind păreri esențialmente divergente în rândul participanților despre ce ar fi trebuit inclus sau omis în măsurătorile economice.

Deși Kuznets este considerat părintele PIB-ului, metodologia care a evoluat până la începutul anilor 1940 (și care a rămas în mare parte în uz până acum) contravenea în mai multe privințe importante celor mai profunde convingeri ale sale. Kuznets își propunea să obțină o măsurătoare ce urma să reflecte prosperitatea unei societăți mai degrabă decât ceea ce el considera o totalizare rudimentară a întregii activități economice. Kuznets voia să excludă activitățile ilegale, industriile dăunătoare social și o mare parte din cheltuielile guvernamentale. În multe dintre aceste cazuri, a trebuit să se recunoască învins. Un adept al contabilității naționale merge până într-acolo încât face următoarea sugestie: „Kuznets, departe de a fi întemeietorul PIB-ului, a fost cel mai înverșunat adversar al lui.”²⁵

Una dintre cele mai importante consecințe ale celui de Al Doilea Război Mondial a fost invenția bombei atomice. Ea a fost dezvoltată de oameni de știință, unii dintre ei fugari veniți din Germania nazistă, cooptați mai apoi în cadrul unui proiect top-secret, numit *Proiectul Manhattan*, din deșertul New Mexico. Bomba atomică creată acolo nu a fost doar rezultatul războiului, ci a contribuit direct la câștigarea lui. Mai puțin cunoscut este cazul PIB-ului, a cărui invenție a